

UDK 321.01
323.13
327.39

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 2. lipnja 2005.
Prihvaćeno: 9. lipnja 2005.

Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?

Davorka Matić

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Sažetak

Članak problematizira restriktivno shvaćanje nacionalizma kao agresivne, netolerantne i reakcionarne doktrine koja je nespojiva s vrijednostima demokracije i liberalizma. Preko analize povijesne veze između nacionalizma i moderne države, ističe se da nacionalizam nije tek iracionalna i brutalna sila, već prije svega teorija legitimne vlasti i specifično moderna forma racionalne politike koja je usko vezana uz razvoj demokracije. Također, odbacuje se uvriježeno shvaćanje globalizacije kao sile koja je dovela do urušavanja nacionalnih identiteta, izazvala krizu legitimnosti nacionalne države i ozbiljno nagrizla s njom povezane forme kolektivne identifikacije. Iznose se argumenti u prilog teze da globalizacija i politička konfiguracija država u širim nad-nacionalnim sustavima potiče nacionalizam i pomaže održanju privlačnosti ideološkog formata nacionalne države.

Restriktivno shvaćanje nacionalizma nije u stanju objasniti opstojnost i privlačnu snagu nacionalizma u globaliziranom svijetu zato što ga poistovjećuje s uskogrudnom etnocentričnom svijesću. Previda se da nacionalizam i internacionalizam nisu suprotstavljene već blizanačke ideologije koje su kao takve dio jedinstvenog modernog svjetonazora. Nacionalistička svijest je internacionalna svijest koju proizvodi i održava globalno političko ustrojstvo svijeta i internacionalizacija svjetske politike. Stoga je pogrešno govoriti o nacionalizmu bez analize odnosa moći na regionalnom i globalnom planu. Ta će analiza smjestiti u istu ravan i nacionaliste i službene antinacionaliste, promatrajući njihove ideologije kao racionalne odgovore na problem nejednake raspodjele moći. Uz zaključak da nacionalizam, kao moderni Janus, nije odgovoran samo za nasilje i rat, već i za to da je svijet, unatoč svemu, danas daleko demokratičniji nego što je to bio prije 1989. godine.

Ključne riječi: nacionalizam, nacija, nacionalni identiteti, globalizacija, nacionalna država, suverenost, službeni antinacionalizam, demokracija.

UVOD: DEMONIZIRANJE NACIONALIZMA

Još od vremena prosvjetitelja, kozmopolitizam predstavlja jednu od važnih idejnih odrednica europskih intelektualnih krugova. U 19. i 20. stoljeću kozmopolitiska vjera u bratstvo svih ljudi postala je ona zajednička potka koja je, unatoč svim razlikama, povezivala europske liberalne i socijalističke intelektualce koji su sanjali svijet bez razaranja i mržnje, svijet slobodan od bolesti rasizma, šovinizma i ksenofobije. Prema njihovom najdubljem uvjerenju, nacija je predstavljala tek nužan korak u evoluciji čovječanstva, nešto što treba nadvladati u cilju izgradnje miroljubivog, civiliziranog i istinski globalnog društva i kozmopolitске kulture. Ovo shvaćanje prema kojemu bi svijet bez nacionalnih partikularizama bio bolji i pravičniji svijet, implicitan je u danas prevladavajućem diskursu o nacionalizmu, kao i u ovoj varijanti teze globalizacije koja navješćuje povlačenje nacija, nacionalizma i nacionalnih država sa svjetske političke scene.

Propast komunizma i eksplozija etničkih i nacionalnih sukoba, koji su krajem dvadesetog stoljeća vodili geopolitičkom restrukturiranju svijeta, vratili su naciju i nacionalizam u središte istraživačke pozornosti društvene znanosti. Od gotovo marginalnog problema, kojim se bavila tek mala skupina, prvenstveno britanskih povjesničara i pokoji sociolog, nacionalizam je postao omiljenom temom šire akademske zajednice. O ovom novozadobivenom statusu nacionalizma kao središnjeg problema društvenih znanosti svjedoči inflacija knjiga i članaka posvećenih fenomenima koje nose predznak «nacionalnog». Tisuće istraživača posvetilo se ispitivanju porijekla, prirode i značaja nacije, nacionalnog identiteta, nacionalne države i nacionalizma u nastojanju da objasne njihovo mjesto, ulogu i perspektive u svijetu koji se pod pritiscima globalizacijskih procesa ubrzano mijenja. Unatoč različitim zaključcima o posljedicama globalizacije za budućnost nacije i nacionalizma i neovisno o tome jesu li se iznosili argumenti u prilog teze da je u eri kasne modernosti nacionalizam prestao funkcionirati kao globalni politički program (Hobsbawm, 1990) ili, pak, da nadnacionalno povezivanje svijeta izaziva reaktivno buđenje nacionalnih identiteta i jačanje nacionalizma (Castells, 1997), istraživači su se najvećim dijelom slagali u svojoj ocijeni nacionalizma kao suštinski reakcionarne političke sile. I doista, osobe liberalno-lijevoga usmjerenja najčešće shvaćaju nacionalizam kao iracionalnu, agresivnu i nepopravljivo neliberalnu doktrinu, kao brutalnu, neciviliziranu i destruktivnu silu. Nacionalizam, kažu nam oni, potiče netoleranciju i vodi u nasilje, krvoproliće i rat.¹ On je glavni izvor bijede, nepravde i patnje u suvremenom svijetu, a nacionalisti su glavni promicatelji netolerancije i mržnje, izvršitelji etničkog čišćenja i genocidne politike.

Čini se da razloga za pristajanje uz ovo jednoznačno negativno shvaćanje nacionalizma ima više nego dovoljno. Povijest Europe svjedoči o njegovoj razornoj moći, a ne tako davno i sami smo se suočili s praksama i posljedicama agresivnog nacionalizma. Ipak, bez konzistentne teorijske argumentacije, teško da bi na listi danas omraženih i prezrenih doktrina nacionalizam zauzeo visoko drugo mjesto, odmah iza nacizma. U svojoj utjecajnoj knjizi **Nationalism** iz 1960. godine, Elie Kedourie je ponudio intelektualne, etičke i geopolitičke argumente protiv nacionalizma koje u više-manje nepromijenjenoj formi nalazimo i u radovima većine suvremenih liberalnih kritičara nacionalizma. Za Kedouriea, nacionalizam nije samo nekoherentna i logički kontradiktorna doktrina; on je, prije i iznad svega, moralno sramotna i nakazna ideologija koja poriče neovisnost, raznolikost, slobode i prava pojedinaca. Na međunarodnoj sceni, pak, nacionalistička doktrina samoodređenja nije donijela mir i stabilnost, već je «stvorila nove sukobe, pogoršala napetosti i prouzročila stradanja ogromnog broja ljudi nevinih od svake politike. Povijest Europe, posebice nakon 1919. godine, pokazala je koje su sve strahote inherentne nacionalizmu» (Kedourie, 1993: 134).

1. Tako, na primjer, Snyder tvrdi da nacionalizam "posjeduje agresivnu osobinu zbog čega je on jedan od glavnih uzroka ratova"(1976:43).

Iako nije teško opisati nacionalizam na ovaj način, ovom se shvaćanju mogu uputiti brojni prigovori. Prije svega, kao tek napola ispričana priča, ono nudi jednostrano i nepotpuno objašnjenje složene prirode nacionalizma. Istina, neke su njegove manifestacije doista moralno neprihvatljive, a njegove prakse ne samo odbojne, već i zločinačke. Ali, jednako je tako istina da je dvadeseto stoljeće obilovalo represivnim i zločinačkim režimima koji nisu bili inspirirani nacionalizmom. Tradicionalna ljevica još uvijek pokazuje sklonost prema zaboravu ili umanjivanju zločina koje su u ime komunističke utopije počinili komunistički režimi i neki latinoamerički gerilski pokreti. Michael Mann skovao je termin *klasacid* (*classicide*) da bi opisao akcije ekstremne ljevice koje su vodile istrebljenju čitavih društvenih klasa i istaknuo da se osobitost ovog tipa masovnog ubojstva sastoji u tome da su «viktimizirane klase definirane kao nepomiriljivi politički, a ne etnički neprijatelji» (Mann, 2001:215). Yael Tamir nas, pak, upozorava da gotovo svaka politička teorija, dovedena do svojih krajnjih logičkih granica, može prozročiti patnju velikog broja ljudi. U tom smislu, kaže ona, izopačiti se može ne samo nacionalizam i komunizam, već i liberalizam. Rigidni ekonomski libertarijanizam demonstrira posvemašnju neosjetljivost za patnje siromašnih masa iz nerazvijenih dijelova svijeta i uporno ignorira njihove legitimne zahtjeve za pravednijom ekonomskom i socijalnom politikom (Tamir, 1993:4).

NACIONALIZAM, NACIJA I MODERNA DRŽAVA

Kedourie i njegovi istomišljenici vide u nacionalizmu ozbiljan problem kojemu se treba suprotstaviti. Koliko god bila na prvi pogled uvjerljiva, liberalna kritika koja u nacionalizmu prepoznaje samo njegovu mračnu stranu ignorira nekoliko važnih činjenica. Tretirajući nacionalizam kao intelektualni izum koji treba raskrinkati i kao iracionalnu silu koja s vremena na vrijeme izbija u prostoru i vremenu donoseći sa sobom rat, patnju i nasilje, ona olako prelazi preko povijesno dokumentirane veze između nacionalizma s jedne strane, i moderne države i demokracije, s druge. Suprotstavljajući se redukcionizmu Kedourieva ideološkog modernizma, J. Breuilly tvrdi da nacionalizam treba promatrati ne kao iracionalnu ideologiju, već kao "specifično modernu formu politike koju je moguće razumjeti samo u odnosu spram načina na koji se razvila moderna država" (Breuilly, 1993:401). Moderna država stupila je na svjetsku scenu za vrijeme i neposredno nakon razdoblja europskog apsolutizma kao proizvod koncentriranih napora apsolutističkih monarha da uspostave što učinkovitiju kontrolu nad društvima kojima su vladali. Dugotrajni i sve skuplji ratovi koje su međusobno vodile apsolutističke monarhije zahtijevali su angažiranje svih sektora društva i primjenu novih mjera ekstrakcije društvenih resursa. Da bi u tome uspjeli, vladari su inicirali niz modernizacijskih procesa koji su za cilj imali administrativnu centralizaciju, teritorijalnu integraciju, uspostavu čvrstih granica i monopolizaciju prava oporezivanja i represije. Iz tih procesa izrasla je moderna država (Breuilly, 1993; Mann, 1993; Giddens, 1987).

Ovu transformaciju države pratile su dalekosežne promjene u odnosima između države i društva. Promjene u modusima vladanja pratile su i promjene u modusu legitimacije vlasti. Kako je rasla moć države nad društvom i kako su uvećavane obveze i dužnosti pojedinca pred državom, tako je i problem opravdanja državne vlasti, prava države da vlada podanicima, da ih oporezuje i novači za svoje ratove, postajao sve ozbiljniji i teži (Schöpflin, 2000). Ideja narodne suverenosti prema kojoj je politička vlast legitimna samo ako odražava volju naroda predstavljala je dramatični obrat u shvaćanju odnosa između vladara i podanika. I dok je ranije politička vlast objašnjavana i opravdavana u terminima božanske i prirodne vlasti kraljeva i prinčeva, sada je «narod» proglašen krajnjim izvorom i arbitrom legitime vlasti. Članak 3 **Deklaracije o pravima čovjeka i građanina** ne ostavlja nimalo prostora dvojbi gdje treba tražiti izvor autoriteta: «Izvor suverenosti nalazi se u Naciji. Nijedno tijelo i nijedan pojedinac ne može vladati bez izričitog dopuštenja Nacije».²

Ovaj je proglas iznjedrio nacionalizam i definitivno smjestio naciju u samo središte moderne politike. Nekoć pasivno stanovništvo predmodernih političkih jedinica postalo je sada «nacija», samosvjesna politička zajednica i ishodište političkog autoriteta. Suverenitet države nije se više mogao tumačiti pozivanjem na Boga i njegove zemaljske poslanike; on je sada počivao u narodu. Na ovom mjestu iskrsnuo je problem konceptualizacije «naroda». Bilo je potrebno odgovoriti na pitanje tko čini «narod» i što povezuje njegove pripadnike u zasebno i prepoznatljivo političko tijelo.

U svojoj borbi s tradicionalnim autoritetima, ideja suverenosti naroda promovirala je shvaćanje države kao moralne zajednice participirajućih građana. Ovaj ideal republikanske tradicije našao je svoj najslavniji izraz u radovima J. J. Rousseaua, osobito u njegovom čuvenom djelu **Društveni ugovor**. Ovdje nas Rousseau podučava da državu ne smijemo shvaćati kao udruženje plemića i činovnika koji vladaju nad svojim pasivnim podanicima, već kao republiku prožetu vrlinom koju su uspostavili kreposni građani pokretani «općom voljom». Ova Rousseauova politička formula animirala je francuske i europske revolucionare. Legitimnost državne vlasti, inzistirali su oni, ne može se više opravdavati pozivanjem na rezultate osvajačkih pohoda, dinastičkim savezima ili činjenicom njezinog pukog postojanja, već temeljem suglasnosti njezinih građana. Kao savez slobodnih i kreposnih građana, ujedinjenih zajedničkim naporima u izgradnji dobrog i pravednog društva, država predstavlja moralnu zajednicu. Upravo na tom mjestu «narod» postaje «nacija». Da bi mogli djelovati prema ostvarenju zajedničkog dobra, članovi nacije moraju biti u stanju međusobno komunicirati i surađivati jedni s drugima. A za to je, pak, potreban minimum međusobnog povjerenja i razumijevanja, osjećaj bliskosti i zajedničkog pripadanja. U **Razmatranjima o vladavini u Poljskoj** Rousseau je poručio svojim poljskim prijateljima da, ukoliko žele slobodnu Poljsku, trebaju putem obrazovanja i sudjelovanja

2. Citirano prema Craig Calhoun (1997:78).

građana u zajedničkim ritualima i proslavama razviti njihovu svijest o pripadanju jedinstvenom i nedjeljivom nacionalnom tijelu. Na ovom mjestu pojavljuje se problem definiranja nacije.

U početku su pojmovi «narod» (peuple) i «nacija» (nation) korišteni kao sinonimi kojima se opisivao novi suveren. Ali nedugo nakon Francuske revolucije postalo je jasno da je ideja vlade u interesu «naroda» neupotrebljiva bez razvijanja određene koncepcije kojom se određuje tko pripada narodu, a tko ne. Jakobinci su bili među prvima koji su ponudili odgovor na to pitanje. Suočen s učestalim regionalnim pobunama, revolucionarni je režim definirao neprijatelje Francuske u terminima jezika i kulture. U raspravi o stanju revolucije jakobinac B. Barère obratio se Nacionalnoj skupštini sljedećim riječima: «Ustanovili smo da govornici bretonskog i baskijskog dijalekta, kao i oni njemačkog i talijanskog jezika, perpetuiraju vladavinu fanatizma i praznovjerja, podupiru vlast svećenstva i aristokracije i podržavaju neprijatelje Francuske.»³

Bilo bi pogrešno zaključiti da se ovdje radilo o jednom posve novom shvaćanju nacije. U srednjovjekovno doba nacija je označavala veze zajedničkog porijekla i kulture. Sveučilišta su redovito rabila termin «nacija» da bi kategorizirala studente prema njihovim zemljopisnim ili lingvističkim obilježjima. Tako je, na primjer, pariško sveučilište podijelilo svoje studente u četiri nacije – «*l'honorable nation de France*», «*la fidèle nation de Picardie*», «*la vénérable nation de Normandie*» i «*la constante nation de Germanie*».⁴ Nova je, međutim, bila vjera da ta kulturna obilježja imaju politički značaj. Nacije su se i dalje shvaćale kao skupine ljudi koje nastanjuju određeni teritorij i posjeduju zajednički jezik i distinktivnu kulturu, ali ovoj je jednadžbi sada dodana i varijabla svijesti. Nacije su postale suverene političke zajednice opremljene pravima i moćima da same odlučuju tko će i kako njima vladati, što je automatski značilo da je tuđinska vlast definirana kao nedobrodošla i suspektna. Time su temelji bliske veze između države i nacionalizma čvrsto uspostavljeni. Oni koji su djelovali u ime nacije sve su učestalije isticali odnos obostranog podupiranja između države i građana. Država je naciji ponudila politički okvir, funkcionirajući istovremeno kao jamac njezine slobode i fokus lojalnosti građana. Njihova lojalnost nije više pripadala Bogu, kraljevima ili nekom drugom entitetu, već državi. Kako je istaknuo Breuilly, u to se vrijeme smatralo da «moderna država izvodi svoju suverenost iz naroda, a ne iz Boga. U isto vrijeme, «narod» je predstavljao određenu grupu ljudi, članove civilnog društva i stanovnike jasno definiranog teritorija na koji je država polagala pravo. U trenutku kad je suverenost postala svojstvo partikularnog, teritorijalno određenog dijela čovječanstva, tada je postalo posve prirodno da se ona poveže s partikularnim atributima toga dijela» (1993:374). Narod je postao politički svjesna nacija.

3. Citirano prema John Breuilly (1993:91).

4. O povijesti termina «nacija» i njegovoj semantičkoj transformaciji vidi L. Greenfeld (1992: 4-7).

Nacionalizam i moderna nacija razvili su se iz niza odvojenih, ali međusobno povezanih procesa koji su tijekom 18. i 19. stoljeća zahvatili europski prostor – krize legitimnosti tradicionalnih sustava političke moći, transformacije države i erupcije zahtjeva za političkim sudjelovanjem širokih slojeva društva. Izgradnja moderne države dovela je do promjena u formi i sadržaju politike i otvorila prostor za pojavu novog političkog aktera - nacije. U tom smislu, nacionalizam ne predstavlja ideološki otklon od modernosti već, naprotiv, distinktivno modernu teoriju države i političkog autoriteta. Kao teorija legitimne vladavine, nacionalizam je, prvo, ponudio kriterije kojima se određuje tko i što čini suverenu naciju i, drugo, proglasio da je država legitimna samo ako se može zamisliti kao izraz kolektivne volje nacije. Jedino nacija, shvaćena sada kao dio cjeline čovječanstva čije članove povezuju zajednički zakoni i određena kulturna obilježja, a ne pojedinci ili korporativna tijela, ima pravo da odlučuje koji će se tip vladavine uspostaviti u državi. Ona je postala medij kojim se politička vlast prenijela na cijelu populaciju i u tom je smislu ona bitno demokratska. Prema M. Mannu, «samosvjesne nacije proizašle su iz borbe za predstavničku vlast do koje je doveo pritisak državnog militarizma. Bez obzira na zločine koji su kasnije počinjeni u ime nacije, nju su iznjedrili oni demokratski ideali toga povijesnog razdoblja koje i danas visoko cijenimo.» (1995:48).

Nacija je, dakle, distinktivno moderni fenomen čiji je razvoj nemoguće odvojiti od procesa izgradnje moderne države i demokratizacije politike. To, međutim, ne znači da su kriteriji putem kojih veliki dio čovječanstva danas organizira svoj kolektivni život čiste fikcije, a nacionalni identiteti puki «izumi» intelektualaca i/ili državnih činovnika.⁵ Istina, nacionalistički projekti često «izumljuju» nacionalu predaju i manipuliraju nacionalnom poviješću, ali oni ne mogu izumiti bilo kakvu predaju ili, pak, stvoriti naciju mehaničkim putem iz bilo koje svojevoljno odabrane skupine ljudi. Snaga nacionalnih mitova i njihova sposobnost da mobiliziraju i privuku mase ovisi o prepoznatljivosti njihovih sadržaja i o njihovoj povezanosti s iskustvom, pamćenjem i vrijednostima skupine u čije ime govore. Kao što je ispravno primijetio W. Connor, djelovanje elita, koliko god važno za formiranje nacije, ograničenog je dosega. Neuspjeli projekt izgradnje arapske nacije, smatra on, trebao bi nas “podsjetiti na opasnost od preuveličavanja važnosti shvaćanja elita, osobito shvaćanja intelektualaca” i osloboditi iluzija da je naciju moguće stvoriti mjerama socijalnog inženjeringa (1994:79-80). Da bi nacionalni pokret bio uspješan, on se mora obraćati već postojećim zajednicama, neovisno tome posjeduju li one ili ne već izgrađenu svijest o vlastitoj osobnosti. Prema G. Schöpflinu, «mit koji ne uspije izazvati reakciju ili je stran zajednici, ili nije pogodno puls vremena, ili motivira tek manjinu onih kojima se obraća» (2000:87). Ova tvrdnja nalazi svoju potvrdu u primjeru neuspjelog pokušaja stvaranja takozvane

5. Za klasičnu argumentaciju prema kojoj je nacionalizam ideologija otuđene inteligencije vidi E. Kedourie (1970, 1993/1960), a za shvaćanje nacije kao artifičijelne konstrukcije nacionalnih elita vidi Eric Hobsbawm & Terence Ranger (1983) i Benedict Anderson (1990/1983).

Slavo-dalmatinske nacije. U svom protivljenju Ilirskom narodnom preporodu i njegovom programu integracije hrvatske nacije, dijelovi talijanizirane dalmatinske elite ponudili su alternativni program nacionalne integracije. Ključni element njihove nacionalne ideologije bila je ideja Slavo-dalmatinske nacije kao zasebne slavenske nacije koja svoj identitet gradi na slavenskom porijeklu i talijanskom jeziku i kulturi. Svoj najjezgrovitiji izraz ta je ideologija dobila u sloganu Antonija Bajamontija koji je na Dalmatinskom saboru 1864. godine uzviknuo: «*Slavi anche domani, Croati mai*» (Slaveni i sutra, Hrvati nikada.). Međutim, budući da su nosioci toga identiteta bili društveno i kulturno izolirani od cjeline zajednice u čije su ime nastupali, oni nisu uspjeli mobilizirati široke slojeve društva i njihova je «nacija» ubrzo nestala (Stančić, 2002:101-105). Jednom rječju, njihovi mitovi ostali su bez odjeka.

Liberalna kritika nacionalizma olako prelazi preko činjenice da je nacija pozornica na kojoj se zbiva igrokaz moderne demokracije. Kao akter demokratske politike, ona osigurava bazičnu suglasnost oko karaktera državne vlasti, a njezine veze solidarnosti omogućuju da različite skupine, često suprotstavljenih interesa i ciljeva, postignu konsenzus oko najosnovnijih pitanja kao što su ustav i zajednički standardi socijalne pravde. Jednako tako, ona zaboravlja da je sposobnost formuliranja novih temelja kolektivne identifikacije od vitalne važnosti za društvo koje se suočava s raspadom starih veza društvene solidarnosti. U društvima koje karakterizira stanje permanentne krize, u kojima tempo ekonomskih promjena nerijetko izaziva ozbiljne poremećaje u sferi socijalne regulacije i u kojima su široki slojevi stanovništva podvrgnuti procesima socijalne dislokacije, jedini entitet koji je u stanju pružiti smisao individualnog i skupnog postojanja jest simbolički artikulirana nacionalna zajednica. Nacija ih opskrbljuje osjećajem pripadanja i zajedničkog identiteta, govori im o međusobnim obvezama, pravima i dužnostima i smješta u mrežu kordijalnih veza i odnosa (Smith, 1991; Tamir, 1993; Miller, 1995; Kymlicka, 1995, 2001). Budući da funkcionira kao moćni faktor identifikacije i solidarnosti, nije teško zaključiti da se narušeni moralni temelji društvenog života mogu obnoviti upravo afirmacijom nacije. Kao što je upozorio David Miller, «tamo gdje se postojeći autoritet ne može više uzimati zdravo-za-gotovo, potrebno je okrenuti se nekom fundamentalnom izvoru autoriteta, a njega predstavlja upravo nacija»(1995:29).

Naravno, nacija nije jedini i isključivi izvor identiteta. Moderni pojedinac posjeduje mnogostruke identitete – obiteljske, profesionalne, rodne, klasne, vjerske, ideološke, itd., ali u suvremenom svijetu nacionalni identitet obavlja niz funkcija koje ostali identiteti nisu u stanju zadovoljiti na odgovarajući način. Prema A. Smithu (1991, 1995), nacija pruža zadovoljavajući odgovor na probleme osobnog zaborava i prolaznosti, nudi obnovu i dostojanstvo individualnoj egzistenciji i ima važnu ulogu u ostvarenju ideala bratstva. Proces sekularizacije i povlačenje religijskog načina mišljenja rastočili su religijske identitete i proizveli potrebu za iznalaženjem novih temelja simboličke sigurnosti. Nacija je uspješno preuzela na

sebe ovu funkciju koja je još ne tako davno bila u isključivoj nadležnosti religije - funkciju osmišljavanja činjenice o neumitnoj prolaznosti individualnog postojanja. Postizanje besmrtnosti, pretvaranje individualne sudbine u kontinuitet, slučaja u smisleno događanje, teme su zajedničke religiji i nacionalizmu. Putem nacije pojedinac se povezuje s prošlim i budućim generacijama, nalazeći u tom slijedu generacija svoje mjesto i potvrdu vlastite besmrtnosti. U njoj/njemu žive preci, ona/on živjet će u budućim naraštajima. Kontinuitet je postignut, ponos i osjećaj dostojanstva nadvladali su prijetnju zaborava, prolazna individualnost participira u vječnosti nacije. Inzistiranje na nacionalnoj povijesti i njegovanju svetih mjesta zajednice – spomenika, crkvi, mjesta krunidbe kraljeva i odlučujućih bitaka, postaje razumljivo upravo iz konteksta traganja za jamstvom skupne i individualne besmrtnosti (Smith, 1986, 1995; Schöpflin, 2000).

Uvriježeno je shvaćanje da politizacija nacionalnog identiteta razara temelje racionalno upravljane politike. Međutim, proglašiti nacionalizam iracionalnom silom znači ignorirati činjenicu da kada mase djeluju na liniji nacionalnog, one nastupaju kao racionalni akteri koji sudjeluju u *cost-benefit* analizi mnogih tema koje ih zanimaju. S jedne strane, svi nacionalistički pokreti posjeduju «instrumentalnu» dimenziju; nacija se od velikog broja ljudi doživljava kao pogodno sredstvo za ostvarivanje njihovih političkih i ekonomskih interesa, za postizanje poželjnih društvenih i ekonomskih dobara koji one žele za sebe, a nalaze se pod kontrolom drugih. Istovremeno, nacija posjeduje kvalitetu koja nedostaje klasnim, rodnim ili ekološkim pokretima; ona je u stanju zadovoljiti emotivne potrebe pojedinaca opskrbljujući ih, preko afirmacije kulturne osobnosti i tematikom povijesne sudbine zajednice, osjećajima pripadništva i šireg bratskog zajedništva. Ova kvaliteta postaje iznimno značajna u društvima podvrgnutim brzim promjenama čije je posljedice teško predvidjeti. Upravo zato što je nacija u jednakoj mjeri situirana u području kulture i politike, zato što predstavlja spoj «instrumentalnih» i «kulturno-simboličkih» kvaliteta, njezin je mobilizacijski potencijal iznimno velik (Matić, 1999:236-7).

NACIJA I NACIONALNA DRŽAVA U KRIZI?

U zadnje vrijeme čitamo i slušamo o propadanju moći nacionalne države, o povlačenju nacija i nacionalizma s političke pozornice svijeta. Nacija i nacionalna država, uvjeravaju nas, povlače se pred transnacionalnim silama kao što su nadnacionalne organizacije, multinacionalne korporacije i transnacionalni sustav telekomunikacija (Hobsbawm, 1990; Guéhenno, 1995; Castells, 1997; Bauman, 1998; Beck, 2000). Prema klišeju globalizacijske teze, sve intenzivnija međuovisnost na ekonomskom, sigurnosnom, kulturnom i političkom planu reducirala je autonomiju i suverenost nacionalne države, narušila temelje njezine legitimnosti i ozbiljno nagrizla s njom povezane forme kolektivne identifikacije. Jednom riječju, globalizacija je ne samo istrošila nacionalnu državu već su nacionalne identitete i nacionalne kulture zamijenili nadnacionalni i podnacionalni identitete i globalna kultura. Dapače, u

globalnom svijetu sama ideja nacije je postala prijeporna, a nacionalni identiteti postali su nesigurni, fragmentirani i hibridni (Bhabha, 1990), što za posljedicu ima premještanje lojalnosti s nacija na podnacionalne identitete ili nadnacionalne organizacije.

Nepobitna je činjenica da se zbog priljeva imigranata, tražitelja azila i strane radne snage demografska slika zapadnih nacionalnih država značajno promijenila, što je dovelo do toga da su zapadne nacije, kako kaže Smith, postale «iskrzane na rubovima» (2003:208). Suvremene zapadne nacije doista nisu homogene, ako pod homogenošću podrazumijevamo nepostojanje alternativnih interpretacija nacionalne tradicije ili kulturne razmjene između domicilnog i imigrantskog stanovništva. Ali, nije li većina zapadnih nacija i u ranijim razdobljima bila u sličnoj mjeri nehomogena? I doista, dovoljno je da se prisjetimo Scila i Haribdi procesa integracije francuske, talijanske ili hrvatske nacije, pa da zaključimo kako nacionalno jedinstvo nije ni u prošlosti bilo izvjesno, da je homogena nacija egzistirala samo u mašti romantičarskih pjesnika i nacionalnih ideologa. S druge strane, pitanje je da li bi teza prema kojoj je globalizacija erodirala veze solidarnosti među članovima nacije i dovela do urušavanja nacionalnih identiteta prošla test empirijske provjere. Jer, kao što ni konvergencija političkih vrijednosti među zapadnim nacijama ne upućuje na njihovu spremnost da se odreknu vlastite nacionalne neovisnosti, tako ni izloženost različitim kulturnim utjecajima i intenziviranje kulturne razmjene, samo po sebi, ne umanjuje važnost pripadanja vlastitoj naciji. Da parafraziramo Billiga (1995), to što uživam u indijskoj kuhinji i slušam angolsku muziku ili fado ne znači da sam dijelom postala Indijka, Angolka ili Portugalka, da su se moji osjećaji kulturnog pripadništva i lojalnosti bitno preobrazili. Radi se naprosto o tome da ja koristim mogućnosti koje mi pruža otvoreno, pluralističko društvo i elektronička tehnologija, a ne da se krećem između različitih societalnih kultura i svojim primjerom svjedočim postojanju hibridne globalne kulture.

Kako je ustvrdio Dunn (1995), svaki od tri velika geopolitička obrata u 20. stoljeću – Prvi svjetski rat i raspad višenacionalnih carstava, Drugi svjetski rat i oslobođenje kolonija, te propast komunizma u Istočnoj Europi i dezintegracija Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke, rezultirao je porastom broja suverenih država i jačanjem ideološke privlačnosti političkog formata nacionalne države. Negdje u isto vrijeme kada se zbiva ovaj treći krug geopolitičkog restrukturiranja svijeta, teza o «krizi» nacionalne države postaje mantra političke teorije. Navodno, nacionalna država suočena je s gubitkom suverenosti i autonomije u sferi ekonomije i međunarodnih odnosa, a nesposobnost da riješi probleme koje je nekoć s lakoćom savladavala erodirala je njezinu političku legitimnost.

Održivost ove teze ovisi, prije svega, o ispravnosti njezine pretpostavke da je, u nekoj ranijoj fazi, nacionalna država bila uglavnom autonomna i daleko sposobnija jamčiti sigurnost i prosperitet svojim građanima. Nema sumnje, nacionalne države izgubile su mnogo od manevarskog prostora i neovisnosti u ekonomskoj sferi. Međunarodna podjela rada u kasnom kapitalizmu ne priznaje granice i ne vodi

računa o interesima i specifičnim tradicijama pojedinih nacionalnih ekonomija. Aktivnosti multinacionalnih kompanija i međunarodnih financijskih institucija, kretanja na međunarodnom monetarnom tržištu, kao i protok roba, usluga i kapitala preko nacionalnih granica reducirali su sposobnost države da vodi samostalnu ekonomsku politiku.

Međutim, gubitak autonomije ne znači automatski i gubitak kontrole nad ekonomskim procesima. Uspjeh nacionalnih razvojnih strategija i dalje ovisi o kompetenciji državnih tijela, o njihovoj sposobnosti da putem mjera makroekonomske politike, ulaganjem u obrazovanje, istraživanje i razvoj oblikuju ravnotežu koristi na globalnom tržištu. Da država i danas funkcionira kao ključni čimbenik ekonomskog razvoja vidi se iz primjera tzv. istočnoazijskih tigrova (Tajvan, Južna Koreja, Singapur i Hong Kong). Još do nedavno te su zemlje životarile na periferiji svjetskog tržišta, da bi danas zauzele visoko mjesto na ljestvici uspješnih ekonomija. Sposobnost tih ekonomija da se prilagode zahtjevima globalnog tržišta bila je direktna posljedica mjera poduzetih upravo od strane razvojne države (Castells, 2000).

Dakle, iako ima puno razloga za prihvaćanje teze o gubitku ekonomske neovisnosti, država i dalje funkcionira kao regulator ekonomskih aktivnosti i njezina uloga u formuliranju ekonomske politike daleko je od toga da bude beznačajna. Za veliku većinu ljudi diljem svijeta, nacionalna država, a ne globalna ekonomija, glavni je izvor zaposlenja i beneficija, jamac njihova prosperiteta i njihove socijalne i pravne sigurnosti. Što je još važnije, ekonomsko i političko povezivanje nakon Drugog svjetskog rata pratio je rast unutrašnje moći države, osobito u području kulture, obrazovanja, zdravstva i socijalne pomoći. Unatoč mračnim predviđanjima, sustav socijalnih davanja – mirovine, zdravstveno osiguranje, naknade za nezaposlene i subvencionirano stanovanje – je preživio i ostao čvrsto pod kontrolom države (Wallace, 1995; Kymlicka, 2001; Smith, 2003). Pritisnute zahtjevima kompetitivne globalne ekonomije, nacionalne države reagirale su prilagodbom, a ne odustajanjem od primjene mjera socijalne zaštite. Pozivajući se na istraživanje sustava socijalne skrbi u zemljama članicama Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) koje je sredinom 90-tih godina prošlog stoljeća proveo Keith Banting, Kymlicka zaključuje da nacionalne države i dalje imaju zadnju i odlučujuću riječ u pitanjima dosega i sadržaja mjera socijalne politike. Iako globalizacija proizvodnje i investicija podvrgava sve države sličnim pritiscima, ona ne diktira način na koji će nacionalne vlade na te pritiske odgovoriti. Različite države reagirat će različito, ovisno o specifičnostima svojih političkih kultura, što se dobro vidi iz primjera socijalnih politika Kanade i Sjedinjenih američkih država. Umjesto ujednačavanja socijalnih programa, razlike u pristupu socijalnoj politici u tim su se zemljama još povećale (2001:319).

Jedan od argumenata teze o krizi nacionalne države tiče se tzv. «mini», «kvazi-država» koje, premale da bi bile održive i samostalne, egzistiraju u stanju fundamentalne ovisnosti o moćnim susjedima ili su prisiljene da se apsorbiraju u

regionalne nadnacionalne sustave. Međutim, svijet je oduvijek poznavao države, neovisno njihovoj veličini ili bogatstvu prirodnih resursa, koje su kao vazalske ili satelitske države egzistirale u sjeni i pod zaštitom velikih sila. Kao što ispravno primjećuje Billig, ideja da se svijet nekoć sastojao od država koje su bile ne samo *de jure* već i *de facto* neovisne predstavlja tek mit postmoderne političke teorije (1995:141). Međutim, ono što osobito čudi jest da se teza o krizi nacionalne države formulira u vrijeme kada se dvije Njemačke ujedinjuju, kada se Sjedinjene Američke Države nastoje nametnuti kao svjetski hegemon i kada Kina sve agresivnije potvrđuje svoje mjesto na svjetskoj ekonomskoj i političkoj sceni. I doista, problem nije u «slabim» državama kao što su Moldavija, Uzbekistan ili Bosna i Hercegovina. Ako kriza nacionalne države doista postoji, ona bi se trebala manifestirati u središtu, a ne na periferiji svjetskog poretka. Sve dok najmoćnije države svijeta ne pokazuju znakove dezintegriranja ili rastakanja suvereniteta, ova teza nema realnog uporišta.

Osim toga, suverenost i autonomija nisu istovjetni koncepti. Suverenost označava apsolutno prvenstvo političke vlasti države, njezinu formalno-pravnu neovisnost od bilo kojih drugih autoriteta. Autonomija je, pak, uvijek relativna i treba ju procjenjivati komparativno s obzirom na stupanj u kojem su akcije države usmjeravane pritiscima koji nisu pod njezinom kontrolom. Suverenost je formalna i legalna; autonomija neformalna i relativna, oblikovana ekonomskim, socijalnim i sigurnosnim čimbenicima (Wallace, 1995:53). Stoga je moguće da države budu istovremeno suverene, ali ne i slobodne da djeluju u nezavisnosti od neke globalne sile ili nadnacionalne organizacije kao što je Europska unija. Kao što je upozorio Hinsley, države su rijetko bile posve autonomne; gledano kroz povijest, autonomija predstavlja «stanje kojem su mnoge države često težile, ali rijetko kad to i postigle» (1986:226).

I dok se o autonomiji nacionalne države može govoriti samo u komparativnim i relativnim terminima, suverenost je apsolutna vrijednost, nešto što nije podložno stupnjevanju. Nacionalna država je po definiciji suverena, utjelovljenje «kolektivne volje» nacije i jedini legitimni zastupnik njezinih prava i interesa. Postojeći međunarodni poredak priznaje nacionalne države kao jedine kolektivne aktore kojima pripada pravo da suvereno vladaju unutar vlastitih nacionalnih granica i sudjeluju u odlučivanju na međunarodnoj razini. Povelja Ujedinjenih naroda proglasila je načelo nemiješanja u unutrašnje poslove svojih članica temeljnim postulatom međunarodnih odnosa, što se očituje u generalnom stavu međunarodne zajednice da je vojna intervencija protiv države-članice opravdana samo ako ona narušava suverena prava i teritorijalni integritet neke druge države. Stoga je vojna operacija protiv Iraka koja je uslijedila nakon iračke okupacije Kuvajta, kao i intervencija Nato snaga u Bosni i Hercegovini dobila široku međunarodnu potporu, dok je ona na Kosovu izazvala podijeljene reakcije, da bi američko-britanska okupacija Iraka iz 2003. godine naišla na gotovo unisonu osudu. To, naravno, ne znači da je u svakom konkretnom slučaju odluka da se pozdravi ili osudi vojna intervencija

protiv međunarodno priznate države upravljana principijelnim poštovanjem načela suverenosti. Drugi su razlozi – od procjene ekonomskih ili političkih koristi i šteta intervencije, do strateških pitanja sigurnosti i očuvanja/sprečavanja hegemonijske pozicije vodećih međunarodnih aktera -- najčešće stajali iza tih odluka. Ali, uvijek su oni zamatani u pokrov poštovanja načela suverenosti.

NACIONALIZAM I INTERNACIONALIZAM: BLIZANCI ILI RIVALI?

Kako stvari sada stoje, politička integracija i povezivanje država u šire regionalne i nadnacionalne sustave nije rezultirala transferom suverenosti na neke više instance. Unatoč izvanrednom porastu socijalne razmjene, medijske integracije i prekogranične komunikacije, nacionalna država nije izgubila ništa od svoje ideološke privlačnosti, a nacionalna zajednica ostala je fokus kolektivnog identiteta i temelj političke legitimnosti. Prenošnje vlasti na više, nadnacionalne ili niže, lokalne autoritete uvijek ovisi o pristanku nacionalne zajednice i smatra se legitimnim samo ako se provodi u skladu s pravilima i procedurama postavljenim od nacije. Pravo nacije da upravlja sama sobom smatra se njezinim inherentnim pravom i kao takvo ne zahtijeva neko izvanjsko opravdanje ili pristanak drugih autoriteta. Za razliku od toga, primjećuje Kymilcka, viši, nadnacionalni autoriteti – bilo da je riječ o multinacionalnim federacijama ili Europskoj uniji – ne doživljavaju se kao neovisni i moralno samoopravdavajući, nego kao uvjetovani pristankom konstitutivnih nacionalnih zajednica (2001:215).

Pristanak građana zemalja članica Europske unije da prenesu dio svojih suverenih prava na institucije EU, kao i želja građana Hrvatske, Rumunjske i Bugarske da se pridruže zajednici europskih zemalja, ne upućuje na njihovu spremnost da se odreknu vlastitih nacionalnih identiteta ili na to da je fokus njihove političke lojalnosti prenesen s nacionalne države na europske institucije. Odluke o priključenju i prihvaćanju daljnjih mjera institucionalne integracije donose se unutar pojedinih nacionalnih država i upravljane su isključivo nacionalnim interesima, a ne interesima Europske unije ili «Europe», kako god se ona razumijevala. Stoga je Castells posve u pravu kada zaključuje da Europska unija ne predstavlja zamjenu za nacionalne države već instrument promicanja njihovih sigurnosnih, ekonomskih i političkih interesa, sredstvo kojim one nastoje ojačati svoje pozicije i utjecaj u globaliziranom svijetu (2000:361).

Bilo bi pogrešno misliti da je priključenje Europskoj uniji motivirano isključivo ekonomskim pronicima. Za većinu građana novih članica Unije, kao i onih zemalja koje aspiriraju na članstvo, priključenje predstavlja sredstvo nadilaženja nacionalne izolacije, potvrdu jednakovrijednosti njihovih nacionalnih zajednica i afirmaciju njihovih suverenih prava na izbor. U tom kontekstu treba razumijevati i jačanje protueuropskog raspoloženja među građanima Hrvatske koje je uslijedilo nakon odluke Europske unije o odgađanju početka pregovora o priključenju. Ta je odluka izazvala negodovanje i potaknula nacionalističke strasti ne samo zbog percipirane

visoke ekonomske cijene odgode, već i zbog toga što je doživljena kao pljuska nacionalnom ponosu, kao pokušaj prisilne izolacije Hrvatske i kao izraz nepriznavanja jednakovrijednog međunarodnog statusa i suverenosti hrvatske države i nacije.

Iz ovog primjera dobro se vidi da je nacionalizma usko povezan s internacionalizmom, da su, kako kaže Nairn, te dvije blizanačke ideologije dio jedinstvenog modernog svjetonazora (1997:41). Internacionalizam je dio konceptualnog univerzuma nacionalizma i po tome se nacionalizam bitno razlikuje od zatvorene i uskogrudne etnocentričke svijesti. Nacionalistički svjetonazor polazi od činjenice pluralizma nacija; moja nacija uvijek je nacija u svijetu koji nastanjuju druge nacije. Sam povijesni razvoj nacionalizma prati internacionalizaciju svjetske politike i pokazuje ovu prema van, prema drugim nacijama usmjerenu stranu nacionalističke svijesti. Ako zahtijevamo prava za «našu» naciju, to činimo na temelju zapažanja da druge nacije ta prava već neko vrijeme uživaju. Osim toga, nacionalisti uvijek traže potvrdu i priznanje vlastite nacije na internacionalnom planu. Upravo zbog toga što priznanje partikularnosti i suverenosti nacije ovisi o tome hoće li ona biti prihvaćena kao takva od drugih nacija, moderna nacionalistička svijest sadrži značajnu dozu internacionalizma. Drugim riječima, ona nije i ne može biti izolacionistička i ignorantska spram onoga što se događa izvan usko definiranih granica njezine nacionalne kulture. Naprotiv, tvrdi Billig, nacionalizam pretpostavlja internacionalni kontekst i predstavlja mješavinu partikularnog i univerzalnog. Partikularnost «naše» nacije može se zamišljati samo uz pretpostavku postojanja drugih nacija; stranci nisu samo različiti od nas, već su nam u jednom bitnom smislu slični – dio su zamišljenog univerzalnog koda nacionalnosti (1995:83).

Međunarodni politički poredak i danas je organiziran prema načelu nacionalnih država koje preko priznanja teritorijalnog suvereniteta drugih nacija potvrđuju i vlastitu suverenost. Na taj način, globalno političko ustrojstvo svijeta proizvodi i održava nacionalizam kao internacionalnu ideologiju. Istovremeno, taj poredak omogućuje etabliranim nacijama da ignoriraju vlastite «ohladene» nacionalizme i previde ulogu koju on ima u ideološkoj reprodukciji njihovih nacionalnih zajednica. Restriktivna definicija nacionalizma kao ideologije partikularizma, iracionalnosti i žestokih emocija odražava privilegiranu međunarodnu poziciju etabliranih nacija koje ne trebaju dokazivati svoju distinktivnu partikularnost, već ju smatraju samoevidentnom činjenicom. Stoga postaje lako nacionalizam poistovjetiti s njegovim «vrućim» manifestacijama, sa zastavama koje mašu tamo negdje na periferiji, ali ne i sa zastavama koje se lagano njišu na državnim institucijama i svečanostima etabliranih nacija (Billig, 1995).

Ovo projiciranje nacionalizma na druge uobičajeno je u retorici službenih međunarodnih antinacionalista, ali ga nerijetko nalazimo i u akademskoj literaturi. U svojoj opsežnoj kritici nacionalizma kao ideologije otuđenih intelektualaca, Kedourie će ustvrditi da su «Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države sredine

koje ne poznaju nacionalizam» (1993:134). Mary Kaldor nacionalizam smješta u periferiju Europe i zaključuje da je «kozmpolitizam proširen na Zapadu, a jedva prisutan na Istoku i Jugu» (1996:56). Drugi će, pak, govoriti o intrinzičnoj razlici između civilnog i etničkog nacionalizma, gdje se civilni nacionalizam veže uz zapadne nacije i prestaje funkcionirati kao nacionalizam već se preobražava u demokratskim vrijednostima prožeti patriotizam (Greenfeld, 1992; Ignatieff, 1994). U vrijeme kada Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija ne prezaju ni od upotrebe oružja da bi zaštitile svoje nacionalne interese i kada u etabliranim europskim nacijama jačaju stranke ekstremne desnice i antiimigrantski sentiment, tvrditi da je nacionalizam svojstvo drugih ili da se povlači sa svjetske scene čini nam se, u najmanju ruku, čudnim. Možemo biti i manje dobrohotni i složiti se s Bernardom Yackom da se ovdje ipak radi o «kombinaciji samolaskanja i pustih želja» koja «u sebi skriva popriličnu dozu etnocentrizma» (1996:196).

ZAKLJUČAK

Suprotno uvriježenim shvaćanjima, globalizacija i politička konfiguracija država u širim regionalnim sustavima pomaže održanju moći nacija i potiče nacionalizam. Trebamo li zbog toga žaliti? Ne nužno, jer nacionalizam nije tek atavistička, iracionalna sila nespojiva s demokratskom politikom. Naprotiv, on je često jedino sredstvo koje stoji na raspolaganju nacionalnoj zajednici odlučnoj da krene putem demokracije ili izbjegne kolonizaciju i kulturnu asimilaciju. Kao ni ranije, tako ni danas, realna alternativa nacionalizmu nije razvoj u smjeru kozmopolitskog društva već hegemonija, neko novo carstvo u kojem najmoćnija nacija dominira svijetom i oblikuje ga prema svojim partikularnim interesima. Nacionalizam ne djeluje u vakuumu već unutar svjetskog poretka moći koji proizvodi i nacionaliste i njihove protivnike. Stoga kritika ideologije nacionalizma treba uvijek biti i kritika ideologije antinacionalizma, kritika koja će za svoje polazište imati pretpostavku da i jedna i druga ideologija predstavljaju racionalni odgovor na problem nejednake raspodjele moći među nacijama.

Istina, kao moderni Janus, nacionalizam posjeduje svoju mračnu stranu. On može biti opasan, netolerantan i brutalan i poticati ksenofobičnu i destruktivnu politiku. Ali bez obzira na ispadе nacionalizma, ono što se nudi u njegovu zamjenu nerijetko je tek zaleđena stabilnost nejednakih odnosa moći. A upravo je stabilnost magična riječ službenih antinacionalista; destabilizirajući učinci nacionalizma izazivaju antinacionalističku ofenzivu koja se ne libi zloupotrebe plemenite ideje kozmopolitske civilizacije. Otuda inzistiranje samo na mračnoj strani nacionalizma i ignoriranje druge strane njegove janusovske prirode, one koja je odgovorna za to da je svijet, unatoč svemu, danas daleko demokratičniji nego što je to bio prije 1989. godine.

Za mnoge, to je neprihvatljiv zaključak. Neki će ga možda čak interpretirati kao apologiju nacionalizma, kao pokušaj intelektualnog opravdanja zločina počinjenih u ime nacije. Sama potreba da se ističe kako priznati demokratski potencijal

nacionalizma ne znači opravdanje njegove nasilne strane svjedoči o tome da je restriktivna koncepcija nacionalizma kao ideologije netolerantnog partikularizma zadobila status intelektualne i političke ortodoksije koju je opasno dovoditi u pitanje. Međutim, ponavljanje starih teza neće unaprijediti razumijevanje nacionalizma, niti razjasniti mnoge probleme i nedoumice opće teorije nacije i nacionalizma. Naposljetku, nije li preispitivanje uvriježenih shvaćanja jedan od zadataka društvene znanosti?

LITERATURA

- Anderson, B. (1990/1983). **Nacija: zamišljena zajednica**. Zagreb: Školska knjiga.
- Bauman, Z. (1993). **Postmodern Ethics**. London: Routledge.
- Bauman, Z. (1998). **Globalization: The Human Consequences**. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2000). **What is Globalization?** Cambridge: Polity Press.
- Bhabha, H. (ur.). (1990). **Nation and Narration**. London and New York: Routledge.
- Billig, M. (1995). **Banal Nationalism**. London: Sage.
- Breuilly, J. (1993). **Nationalism and the State**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Calhun, C. (1997). **Nationalism**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Castells, M. (1997). **Power of Identity**. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000). **End of Millenium**. Oxford: Blackwell.
- Connor, W. (1994). **Ethnonationalism: The Quest for Understanding**. Princeton: Princeton University Press.
- Dunn, J. (1995). Introduction: Crisis of the Nation State?. U: Dunn, J. (ur) **Contemporary Crisis of the Nation State**. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Giddens, A. (1987). **The Nation-State and Violence**. Berkley & Los Angelos: University of California Press.
- Greenfeld, L. (1992). **Nationalism: Five Roads to Modernity**. Cambridge: Harvard University Press.
- Guéhenno, J.-M. (1995). **The End of the Nation-State**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hinsley, F. H. (1986). **Sovereignty**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1990). **Nations and Nationalism since 1780**. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (ur.). (1983). **The Invention of Tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ignatieff, M. (1994). **Blood and Belonging**. London: Vintage.
- Kaldor, M. (1996). Cosmopolitanism versus Nationalism: The New Divide. U: Caplan, R. & Feffer, J. (ur.). **Europe's New Nationalism**. Oxford: Oxford University Press.
- Kedourie, E. (1970). **Nationalism in Asia and Africa**. New York: The New American Library.
- Kedourie, E. (1993/1960). **Nationalism**. Oxford: Blackwell.
- Kymlicka, W. (1995). **Multicultural Citizenship**. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2001). **Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship**. Oxford: Oxford University Press.
- Mann, M. (1993). **Sources of Social Power**, vol. II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, M. (1995). «A Political Theory of Nationalism and Its Excesses» U: Perival, Sukumar (ur.) **Notions of Nationalism**. Budapest & London: Central European University press.
- Mann, M. (2001). «Explaining Murderous Ethnic Cleansing: The Macro-level». U: Guibernau, M. & Hutchinson, J. (ur.) **Understanding Nationalism**. Cambridge & Oxford: Polity.
- Mann, M. (2003). **Incoherent Empire**. London & New York. Verso.
- Matić, D. (1999). Understanding the Role of Nationalism in 'New Democracies'. **Collegium Antropologicum** 1:231-247.
- Miller, D. (1995). **On Nationality**. Oxford: Clarendon Press.
- Nairn, T. (1997). **Faces of Nationalism: Janus Revisited**. London & New York: Verso.
- Rousseau, J.-J. (1978). **Društveni ugovor**. Zagreb: Školska knjiga.
- Rousseau, J.-J. (1993). Razmatranja o vladavini u Poljskoj i o njezinoj namjeravanoj reformi. U: Rousseau, J.-J. **Politički spisi**. Zagreb: Informator.
- Schöpflin, G. (2000). **Nation, Identity, Power**. London: Hurst & Company.
- Smith, A. (1986). **The Ethnic Origins of Nations**. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Smith, A. (1991). **National Identity**. London: Penguin Books.
- Smith, A. (1995). **Nations and Nationalism in a Global Era**. Cambridge & Oxford: Polity Press.
- Smith, A. (1999). **Myths and Memories of Nations**. Oxford: Oxford University Press.

- Smith, A. (2003/1998). **Nacionalizam i modernizam**. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Snyder, L. (1976). **Varieties of Nationalism: A Comparative Study**. Hinsdale, IL.: Dryden Press.
- Stančić, N. (2002). **Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću**. Zagreb: Barbat.
- Tamir, Y. (1993). **Liberal Nationalism**. Princeton: Princeton University Press.
- Wallace, W. (1995). Rescue or Retreat? The Nation State in Western Europe. U: Dunn, J. (ur.) **Contemporary Crisis of the Nation State**. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Yack, B. (1996). The Myth of the Civic Nations. **Critical Review**, br. 2.

NATIONALISM, NATION AND NATION-STATE: HAVE THEY ANY PROSPECTS?

Davorka Matić

Department of Sociology, Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

In this paper the author problematizes restrictive opinions of nationalism as aggressive, intolerant and reactionary doctrine that is incompatible with values of democracy and liberalism. Through the analysis of a historical connection between nationalism and modern state, the author emphasizes that nationalism is not merely irrational and brutal force, but in the first place a theory of legitimate authority and specifically modern form of rational politics that is intimately connected with the development of democracy. Moreover, the author rejects the conventional wisdom of globalisation as a force that has brought along the implosion of ethnic identities, caused the crises of legitimacy of a nation-state and seriously eroded forms of collective identification that are associated with it. After that, the author presents arguments that go in favour of the thesis that globalisation and political configuration of states in broader supra-national systems incites to nationalism and supports the persistence of ideological fascination of ideological format of a nation-state.

Restrictive view of nationalism is not capable to explain the persistence and attractive power of nationalism in the globalized world because it identifies it with the narrow-minded ethnocentric awareness. The author anticipates that nationalism and internationalism are not opposed but twin ideologies that as such are a part of unique modern worldview. Nationalistic awareness is an international awareness that is generated and cultivated by global political system of the world and internationalisation of the world politics. Therefore, it is unacceptable to talk about nationalism without the analysis of the relation of power on the regional and global level. This analysis will position on the same level nationalists as well as official anti-nationalists, observing their ideologies as rational responses to the problem of uneven distribution of power. Along with the conclusion that nationalism, as a modern Janus, is not responsible only for violence and war but also for the fact that the world is, in spite of everything, nowadays far more democratic than it used to be before 1989.

Key words: nationalism, nation, national identities, globalisation, nation-state, sovereignty, official anti-nationalism, democracy.

NATIONALISMUS, NATION, NATIONALSTAAT: HABEN DIE NOCH EINE ZUKUNFT?

Davorka Matić

Abteilung für Soziologie an der Philosophischen Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird die restriktive Auffassung des Nationalismus als eine aggressive, intolerante und reaktionäre Doktrin problematisiert, die mit Werten der Demokratie und des Liberalismus nicht in Verbindung gebracht werden kann. Mittels einer Analyse der geschichtlichen Verbindung zwischen Nationalismus und modernem Staat, wird betont, dass Nationalismus nicht bloß eine irrationale und brutale Macht ist, sondern vor allem die Theorie der legitimen Macht und eine spezifisch moderne Erscheinungsform der nationalen Politik, die intim an die Entwicklung der Demokratie gebunden ist. Außerdem wird die übliche Auffassung der Globalisierung zurückgewiesen, als eine Macht, die zum Verfall von nationalen Identitäten geführt, eine Legitimitätskrise des Nationalstaates hervorgerufen und die damit verbundenen Formen der kollektiven Identifikation ernsthaft angegriffen hat. Neue Argumente werden hervorgebracht, die für die These sprechen, dass Globalisierung und politische Konfiguration der Staaten in weiteren supranationalen Systemen den Nationalismus fördern und dazu verhelfen, die ideologische Anziehungskraft des ideologischen Formats des Nationalstaates aufrecht zu erhalten. Eine restriktive Auffassung des Nationalismus ist nicht imstande, das Fortbestehen und die Anziehungskraft des Nationalismus in der globalisierten Welt zu erklären, weil sie ihn mit einem engstirnigen ethnozentrischen Bewusstsein gleichstellt. Es wird übersehen, dass Nationalismus und Internationalismus keine gegenübergestellten sondern Zwillingsideologien sind, die als solche einen Teil einer einheitlichen modernen Weltanschauung bilden. Das nationalistische Bewusstsein ist ein internationales Bewusstsein, das durch die globale politische Weltverfassung und die Internationalisierung der Weltpolitik hergestellt und aufrecht erhalten wird.

Deshalb ist es nicht annehmbar, über Nationalismus zu sprechen, ohne dass man die Machtverhältnisse sowohl auf dem regionalen als auch auf dem globalen Plan analysiert hat. Eine solche Analyse wird Nationalisten und offizielle Antinationalisten auf dieselbe Ebene stellen, indem sie ihre Ideologien als rationelle Antworten auf Probleme einer ungleichmäßigen Machtoerteilung betrachtet. Der Schluss ist, der Nationalismus ist, genauso wie ein moderner Janus, nicht nur für Gewalt und Krieg verantwortlich, sondern auch dafür, dass die Welt trotz allem heute viel demokratischer ist als vor 1989.

Schlüsselwörter: Nationalismus, Nation, nationale Identität, Globalisierung, Nationalstaat, Souveränität, offizieller Antinationalismus